

PAUL VIRILIO ÉS A TÁRSADALMI GYORSULÁS

NYIRI SZABOLCS

„A gyorsaság a hadviselés lényege.”

Szun-ce

A 20. század viharos évtizedei számos politikai norma lefektetéséhez és megkérdőjelezéséhez járultak hozzá. Ez talán az egyik legtermékenyebb szellemi időszaka a tág értelemben vett eszmetörténetnek. A politikai gondolkodástörténetben a tér, a terület és a határ fogalmai is nagy szereppel bírtak, ugyanakkor napjaink technológiai realitása olyan dinamikaként szeli át e statikus politikai ontológiát, amely révén alapjaiban kérdőjeleződnek meg a hagyományos intézeti keretek – gondoljunk akár az állam feletti és állam alatti szereplőkre. Ebben a kontextusban válik megkerülhetlenné Paul Virilio (1932–2018), akit a recepció gyakran esztétikai, kommunikáció- vagy művészetelméleti szempontból közelít meg. Virilio munkássága nem csupán elvont teóriafikció, hanem a valóság és a technológiai fejlődés kíméletlen elemzése. Virilio dromológia-koncepciója, azaz a társadalmi gyorsulásról szőtt és a politikát a sebesség oldaláról megközelítő nézetrendszere a hatalom természetének radikális újragondolása. Felismerte ugyanis, hogy a modernitás folyamataiban az uralom forrása már nem az állandó terület, hanem a sebesség feletti kontrol. A társadalomtudományok számára ez a felismerés rendszerszintű kérdéseket vet fel: amennyiben például a technológiai fejlődés felszámolná a mérlegelésre és döntéshozatalra szánt időt, úgy az intézmények működése korlátokba ütközne. De Virilio dromológiai munkássága összekapcsolódik a szuverenitás és a cselekvőképesség problematikájával is.

A BLITZKRIEG GYERMEKE

A II. világháború kitörését megelőzően a Wehrmacht főparancsnoksága által kialakított katonai újítás, nevezetesen a villámháború (*Blitzkrieg*) oly módon kombinálta a páncélos erőket, a motorizált gyalogságot, a tűzérőket, valamint a légierőt, amely gyors mozgást tett lehetővé a német csapatok számára a frontvonal pontszerű átütése révén. Így 1940-ben a holland, belga, luxemburgi és francia csapatok ellátási-logisztikai útvonalainak elvágása kulcstényezővé vált a dinamikus csapatmozgások révén.¹ A *Blitzkrieg* sikere mindenekelőtt

1 Lásd bővebben: Karl-Heinz FREISER: *The Blitzkrieg Legend. The 1940 Campaign in the West*. Naval Institute Press, Annapolis, 2012.

A holnap visszhangja – Séta az úrbázis mellett
(*Echoes of Tomorrow X-oldal*)

Villámháború –

Német csapatok a francia fronton 1940 májusában
(Wikimedia Commons)

a fegyvernemek fegyelmezett és precízen koordinált együttműködésében, valamint a gyors, irányított csapatmozgásokban ragadható meg. Egy olyan, mozgásközpontú hadikultúra körvonalazódott ki, amely a korábbi állóháborús tapasztalatokkal szemben a dinamizmust, a kezdeményezés megtartását és a döntés gyors kikényszerítését tekintette elsődlegesnek. A francia kapituláció – amelyre mindössze hat hét leforgása alatt került sor – ennek a hadművelleti szemléletnek a rendkívüli hatékonyságát demonstrálta.

Központi kérdésünk ugyanakkor túlmutat a szűken vett hadtörténeti kontextuson. Felvetődik a kérdés, hogy a mozgás, a gyorsaság és a technikai eszközök által támogatott operatív fölény ilyen mértékű érvényesülése vajon nem egy szélesebb civilizációs és kulturális átrendeződés jele-e, amely a modern társadalmak politikai és társadalmi struktúráiban is tetten érhető?

Paul Virilio nyolcévesen élte át Párizs esztétét, így a *Blitzkrieg* motívuma meghatározó élettapasztalatként alapvető nyomott hagyott munkásságában. Ez az élmény tehát nem csupán életrajzi epizódként, hanem egész későbbi esztétikai és filozófiai munkásságát befolyásoló motívumként értelmezhető. Írásaiban sorra köszönnek vissza a háborús metaforák, valamint az a tézis, hogy a történelem dinamikáját döntő mértékben a katonai fejlesztések, valamint a polgári technológiák katonai alkalmazása alakítja.² Virilio gondolkodásának időszerűsége abban ragadható meg, hogy sajátos, fenomenológiai érzékenységgel elemzi az idő tapasztalatának átalakulását a modernitásban. Elemzései rámutatnak arra, miként válik a gyorsaság és az azonnalítás a társadalmi, gazdasági és politikai rend(ezettség) meghatározó tényezőjévé.

Amennyiben a cselekvő térben helyezkedik el – amelyet a széles értelemben vett politikatudomány konvencionálisan axiómának tekint –, és figyelmünket az idő dimenziójára is kiterjesztjük, egy sajátos elméleti nehézséggel szembesülünk. Az idő immateriális, közvetlenül nem megragadható jellegéből fakadóan olyan közvetítő fogalom bevezetését teszi szükségessé, amely a térbeli cselekvés és az időbeli egymásutániság összefüggését megragadhatóvá

² Paul VIRILIO: *War and Cinema. The Logistics of Perception*. Verso, London, 1989.; Uő.: *The Information Bomb*. Verso, London, 2000. (Magyarul: *Az információs bomba*. ford. ÁDÁM Anikó, Magus Design Studio, Bp. 2002.) és Uő.: *Speed and Politics. Semiotext(e)*, South Pasadena, 2006. Vő: Hartmut ROSA: *Social Acceleration. A New Theory of Modernity*. ford. Jonathan TREJO-MATHYS, Columbia U. P., New York, 2014.

teszi. Virilio esetén e közvetítő fogalom a *sebesség*. A térben elhelyezkedő politikai cselekvő két aktusa között szükségképpen fennáll az egymásutániság rendje. Az események közötti időbeli távolság azonban nem pusztán kvantifikált, kronológiai adat, hanem minőségi különbség is lehet: amennyiben az egymást követő történések egyre rövidebb idő alatt valósulnak meg, a sebesség magyarázó erejű tényezővé válik. A gyorsaság Virilio esztétikai értelmezésében így nem csupán technikai paraméter, hanem a cselekvés strukturális feltétele, amely a politikai és társadalmi folyamatok alakulásában döntő tényezőként van jelen.

A POLITIKA MINT TÉR

Virilio gondolkodása a politika, illetve a tág értelemben vett politikatudomány határterületén helyezhető el, ám korántsem sorolható a klasszikus politikaelmélet vagy politikafilozófia kanonikus szerzői közé. Munkássága interdiszciplináris jellegű: az urbanisztika, a médiaelmélet és a technológiai fejlődés társadalmi hatásainak szempontjait egyaránt integrálja, miközben sajátos fogalmi apparátust alakít ki, posztstrukturalista francia kortársaihoz (Baudrillard, Deleuze, Foucault, Guattari,) hasonlóan. Írásmódja nem illeszkedik a hagyományos akadémiai diskurzus keretei közé, ugyanis elemzéseiben helyenként drámaian erőteljes, olykor apokaliptikus tónus jelenik meg, felhívva a figyelmet a technológiai fejlődés lehetséges ártalmaira. Másutt kifejezetten keresztény ihletettségű nyelvezetben közelít a művészet és az érzékelés kérdéseire. E ketősség nem pusztán stiláris sajátosság, hanem annak a meggyőződésnek a kifejeződése, hogy a modernitás technológizáló hatása végső soron antropológiai és morális dimenziókat is érint.

Ian James összegyűjtötte azon jelzőket, amelyekkel a szakirodalom illetve Virilio gondolkodását. Virilio önbevallása szerint keresztény anarchista, ugyanakkor máshol liberális humanistaként vagy demokratiként, esetleg katolikus liberálisként írják le; olykor pedig a technológiai fejlődéssel szembeni ellenérzése miatt konzervatívként vagy egyenesen reakcióként hivatkoztak rá, kortársához, Jacques Ellulhoz hasonlóan. A legpontosabb meghatározás továbbra is várat magára, különös tekintettel a 20. század második felének francia szellemi és kulturális életének felettébb viharos viszonyaira. Virilio egy sajátos antimarxista nonkonformistaként is körülírható, aki tudatos távolságot tartott a kor domináns baloldali diskurzusaival szemben, miközben nem illeszkedett a klasszikus jobboldali kánonba sem. Ennek oka abban keresendő, hogy orientációjában meghatározó szerepet játszott érintkezése a francia katolikus munkásmozgalommal. Ezzel szorosan összefügg az is, hogy az egyetemi éve alatt mentora, a szintén fenomenológus Maurice Merleau-Ponty révén nagy hatást gyakorolt rá Emmanuel Mounier eszmeisége. A kereszténydemokrácia eszményi alapjának tekinthető perszonalizmusról van szó, amely a második vatikáni zsinat szellemi horizontján teljesedett ki.³ Virilio esetében tehát felülíródnak a klasszikus liberális– konzervatív, valamint jobb- és baloldali politikai ideológiai kategóriák, illetőleg azok csak korlátozott magyarázó erővel bírnak.⁴

Virilio számára a politika genezise az ókori görög *polis* világáig vezethető vissza, ahol a közösségi lét, kifejezetten a városi tér és maga a politikai cselekvés elválaszthatatlan egységet alkot. Ebből az következik, hogy a politika tere és a város térbelisége szorosan összefonódik: a hatalomgyakorlás mindig két térstruktúrához, közlekedési útvonalhoz, kommunikációs csomóponthoz stb. kötődik. A tér és idő problematikáját történelmi események elemzésén keresztül bontja ki, s ebben az értelemben valóban nem egy klasszikus politikatudóssal állunk szemben. Virilio önmaghatározása szerint *urbanista* és *dromológus* volt,

a katonai tér
megelőzi
a politikai teret

3 Ivernizzi Accetti CARLO: *What is Christian Democracy. Politics, Religion and Ideology*. Cambridge U. P., New York, 2019. és Dries DEWEER: *The Political Theory of Personalism. Maritain and Mounier on personhood and citizenship*. *International Journal of Philosophy and Theology*, 2013/2.

4 Ian JAMES: *Paul Virilio*. Routledge, London, 2007.

Paul Virilio (1932–2018)

vagyis a sebesség logikájának kutatása állt munkája középpontjában.⁵ Politikaelméleti belátásait rendre a tér strukturáltságának és az idő tapasztalatának perspektívájából fejti ki, arra a felismerésre építve, hogy a modern hatalomgyakorlás egyre inkább a gyorsaság és az azonnaliság dimenziójában szerveződik. Műveiben rendszeresen idézi és elemzi többek közt Joseph Göbbels beszédeit, amelyek az állampolgárok mozgósítását célozták, mondjuk azzal, hogy „aki meg tudja hódítani az utcákat, az az államot is meghódítja”.⁶ Így hát a *Blietzkrieg* – ahonnét tehát nála majd’ minden ered – motívumát a politikai kommunikáció színterén is kimutatja, például így:

„»A propagandát közvetlenül szavakkal és képekkel kell csinálni, nem pedig írással« – állítja Goebbels, aki maga is nagy támogatója volt az audiovizuális eszközöknek Németországban. Az olvasás gondolkodási időt, lassítást feltételez, ami tönkreteszi a tömeg dinamikus hatékonyságát.”⁷

Paul Virilio munkássága hiánypótlónak tekinthető abból a szempontból is, hogy korán és következetesen reflektált az infokommunikációs eszközök fejlődésére, a közlekedés és szállítás, azaz a logisztika technológiai újításaira, valamint arra a folyamatra, melynek révén a politika mindinkább globális dimenzióba kerül. A 20. század eseményeinek értelmezése során nála a katonai tér és a politikai tér szoros összefüggésben jelenik meg: a hadviselés logikája nem csupán a frontvonalakon, hanem a társadalomszervezés és a hatalomgyakorlás terében is érvényesül.

A politikát egyenesen térként azonosította, mondván, „fel kell ismerni, hogy a politika elsősorban hely”.⁸ E politikai tér számára azonban nem adott-ság, hanem konstrukció, azaz az egyének és közösségek tevékenysége által létrehozott és folyamatosan alakított struktúra: „Az állam szétterülése pontosan saját létének instabilitásában történik, vagyis saját terének mesterséges felépíté-

⁵ John ARMITAGE: *Virilio Live. Selected Interviews*. Sage, London, 2001. 173.

⁶ Idézi: VIRILIO: *Speed and Politics. I.m.* 30.

⁷ Uo. 31.

⁸ Paul VIRILIO: *L'Insécurité du territoire*. Galilée, Párizs, 1993. 152.

sében, a társadalmiság terének szívében.”⁹ E térben a cselekvés időbeli dimenzióját – saját terminológiájának megfelelően – erőteljesen áthatják a háborús metaforák. A politika verseny, küzdelem, stratégiai gondolkodás és taktikai manőverezés; támadás és védekezés lehetőségeinek mérlegelése; logisztikai biztosítás; végső soron a mozgás megszervezése. Így a politikai cselekvés nyelve is militarizálódik: a térre vonatkozó fogalmak nem csupán időbeli jelentéssel bővülnek, hanem katonai tartalommal is telítődnek, hiszen „az állam tehát csak úgy létezik, mint a földrajzi terepnek egy mesterségesen létrehozott térré történő átalakulásának eredménye, amely földrajzi területet alkot. Ebben az összefüggésben a katonai tér megelőzi a politikai teret, egyszerűen azért, mert Virilio szerint a katonai logisztika, a védelem, a támadás, a földrajzi terep felmérése és ellenőrzése az előfeltétele a geopolitikai területet alkotó tér mesterséges felépítésének.”¹⁰

antimarxista
nonkonformizmus

Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy az állam efféle értelmezése antieatista felhangokat is hordoz. Virilio államfelfogása távolságtartó, különösen az általa nyugati államnak nevezett formációval szemben. Megítélése szerint a modern állam totalizáló tendenciát mutat, amiért „a nyugati állam felemelkedése nem más, mint saját létének kiterjesztése minden más létező dologgal szemben”.¹¹ E tekintetben gondolkodása párhuzamba állítható Max Weber bürokráciakritikájával, elvégre mindkét szerző érzékenyen reagál arra a veszélyre, hogy az egyén az állami-adminisztratív gépezet pusztá alkatrészévé válik. Virilio kritikája azonban nem pusztán politikai, hanem antropológiai és teológiai gyökerű. Katolikus ihletettséggű humanizmusa és a perszonalizmus iránti elkötelezettsége miatt a személy méltóságát tekinti elsődlegesnek a technológiai és intézményi struktúrákkal szemben. Így gondolkodása illeszkedik az 1930-as évektől kibontakozó antitotalitárius (egyszerre antifasiszta és antikommunista) hagyományhoz, miközben kiegészül az ipari kapitalizmus túlkapásaival szembeni, keresztény etika vezérelte kritikával.

Alaptézise tehát az, hogy a technológiai fejlődés – az ipari forradalmak motorja – dromologikus logikája révén hajlamos totalizálni a modern demokratikus államokat és társadalmakat, amennyiben a sebesség imperatívusza fokozatosan alárendeli az emberi léptéket a technikai rendszer követelményeinek.

A HATALOM MINT SEBESSÉG

A politika térbeliségének tisztázását követően elengedhetetlen a politika idődimenziójának vizsgálata, különösen, ha egy sebességeközpontú szerzővel van dolgunk. Virilio történelemfilozófiai felfogása a sebesség mindenkor fokozódásaként írható le. A görög *dromos* (verseny) és *logos* kifejezések összevonásával alkotta meg a *dromológia* szóösszetételt, amely tömören a sebesség logikájának és hatásainak magasabb absztrakciós szinten történő vizsgálatát jelenti.

A sebesség és politika összefüggéséről szóló nagyesszéjében (*Speed and Politics. An Essay on Dromology*) dolgozta ki e megközelítést. Legérdekesebb, egyben legszemléletesebb felvetése az, hogy a nyugati civilizáció expanziójának és hatalmi túlsúlyának záloga nem csupán a pusztá erő. Emellett sokkal inkább a sebesség volt a kulcs a nyugati hatalmak számára gyarmatbirodalmak kiépítésében. A gyarmatosító országok háziasították a lovakat, amelyekkel például a latin-amerikai civilizációk nem rendelkeztek, sikeresen hódították meg az óceáni hullámokat a mélytengeri hajózás révén, kiöltötték a gőz adta energiát, elterjedt a vasút használata, végül pedig az eget is meghódították.¹² Ebben a keretrendszerben Virilio számára a hatalom a sebesség hatalmát jelöli, amelyből az következik, hogy politikai értelemben a leggyorsabb cselekvő bír a legnagyobb befolyásolás képességével.

9 Uo. 80.

10 JAMES: *I.m.* 92. (kiemelés tőlem) és Kari PALONEN: *Küzdelem az idővel. A cselekvő politika fogalomtörténete.* ford. VINCZE Hanna Orsolya, L'Harmattan, Bp. 2009.

11 VIRILIO: *L'Insécurité du territoire.* *I.m.* 80.

12 VIRILIO: *Speed and Politics.* *I.m.* és Paul VIRILIO: *Negative Horizon.* Continuum, London, 2005.

A 20. században végbemenő technológiai fejlődés alapjaiban forgatta fel a korábbi gazdasági és társadalmi folyamatokat. Megnövekedett a nemzetközi áruforgalom volumene, köszönhetően a szállítóeszközök kapacitás- és sebességnövekedésének. Más relációban azonban ez azt is jelenti, hogy rövidebb idő alatt, sűrűbben teszi meg az információ, valamint teszik meg az egyes termékek az adott, korábbihoz képest változatlan távolságot. Hasonlóképpen érvelhetünk a rádió, a televízió, később a telefon és az internet elterjedése kapcsán: óriási földrajzi távolságok váltak leküzdhetővé, megkönnyítve az információ interperszonális terjedését. A tér zsugorodásának tézise márpedig kritikus Virilio számára. Értelemzése szerint a 20. század második felében a tér elveszti korábbi geopolitikai relevanciáját, elvégre az információ azonnali átadásának képességével, a távközlési rendszerek globálissá válásával, valamint az atomfegyverekkel történő kölcsönös elrettentés politikájával egy sajátos, fenomenológiai értelemben *globális egyidejűség* jelensége jelent meg:

„A politika egyre kevésbé a fizikai térben, sokkal inkább a különböző technológiák által kezelt időrendszerekben zajlik [...] A geopolitikából a kronopolitikába való elmozdulás zajlik le: a terület felosztása az idő felosztásává válik. A terület felosztása elavult”.¹³

A modernitás technológiai fejlődésének térbeli hatása tehát átértelmeződik időbeli hatássá. Virilio történelemértelmezésében a hagyományos államfelfogás válságjeleit érzékeljük. A globálissá váló valós idejű kommunikáció egy államnélküliségi (államtalan, nemzettelen) struktúrát hoz létre, amelyben a sebesség kényszere aláássa a nemzeti szuverenitást hordozó intézményrendszert. Ilyen értelemben a nyugati állam szükségképpen csak reagál a fejleményekre. Ilyen értelemben Virilio a „valósídejűség diktátumáról” beszél, elvégre minden temporálissá válik. Érvelése szerint a sebesség adta egy-, illetve valósídejűség lett úrrá a gazdaságban (például a tőzsdék közötti, elektronikus úton végbemenő adatcsere révén), az egyének, gazdasági társaságok és államok kommunikációjában, a harcászatról már nem is beszélve.

Virilio értelmezésében a valósídejűség kibontakozásának egyik döntő momentuma a technológiai eszközök konvencionális felhasználási módjából történő kibillenése volt. Az amerikai polgárháborúk idején a fényképezőgép és a repülőgép szimbiózisa a fotográfia esztétikai funkcióját a katonai felderítés stratégiai eszközévé minősítette át. Ez azonban fordított sorrendben is megtörténhet – gondoljunk a műholdak szerepére. Az eredetileg katonai célokra kifejlesztett műholdak segítségével megalkották és később polgári használatra bocsátották a GPS-t. Ennek mindennapi létezése mondhatni láthatatlan, mégis totális infrastruktúrává vált. Filozófiai értelemben „a technológiai újítások mindegyike fokozza az idő társadalmi viszonyainak függetlenségét a tértől és a testtől”, elvégre kortárs fegyverarzenálunk számára már nem a geostratégiai tér jelenti kizárólagosan a harc színhelyét, hanem az az irányítószoba, ahol a visszaszámlálás történik.¹⁴ „Ma a sebesség jelenti a háborút” – magyarázza Virilio kapcsán John Armitage.¹⁵ Ennek eklatáns példája a Starlink-rendszer szerepe az orosz–ukrán háborúban. Az internet, pontosabban a vezetékek nélküli kapcsolódás, amely lehetővé teszi a sokaság azonnali információcseréjét, már nem csupán segédeszköz, hanem a 21. századi hadviselés alapfeltétele, amely kívül esik a hagyományos nemzetállami kontrollon.

A politika világában Virilio meglátása szerint ez a sebességkényszer hívja életre a *kronopolitikát*. Míg Max Weber a bürokráciát a politikai cselekvés gátjaként, a túlszabályozottság lehetősége miatt előállt acélburokként [*stahlhartes Gehäuse*] írta körül, kritizálva azt, addig Virilio rámutat, hogy a technológiai apparátusok éppen az időbeli kiterjedésük révén képesek új uralmi formákat

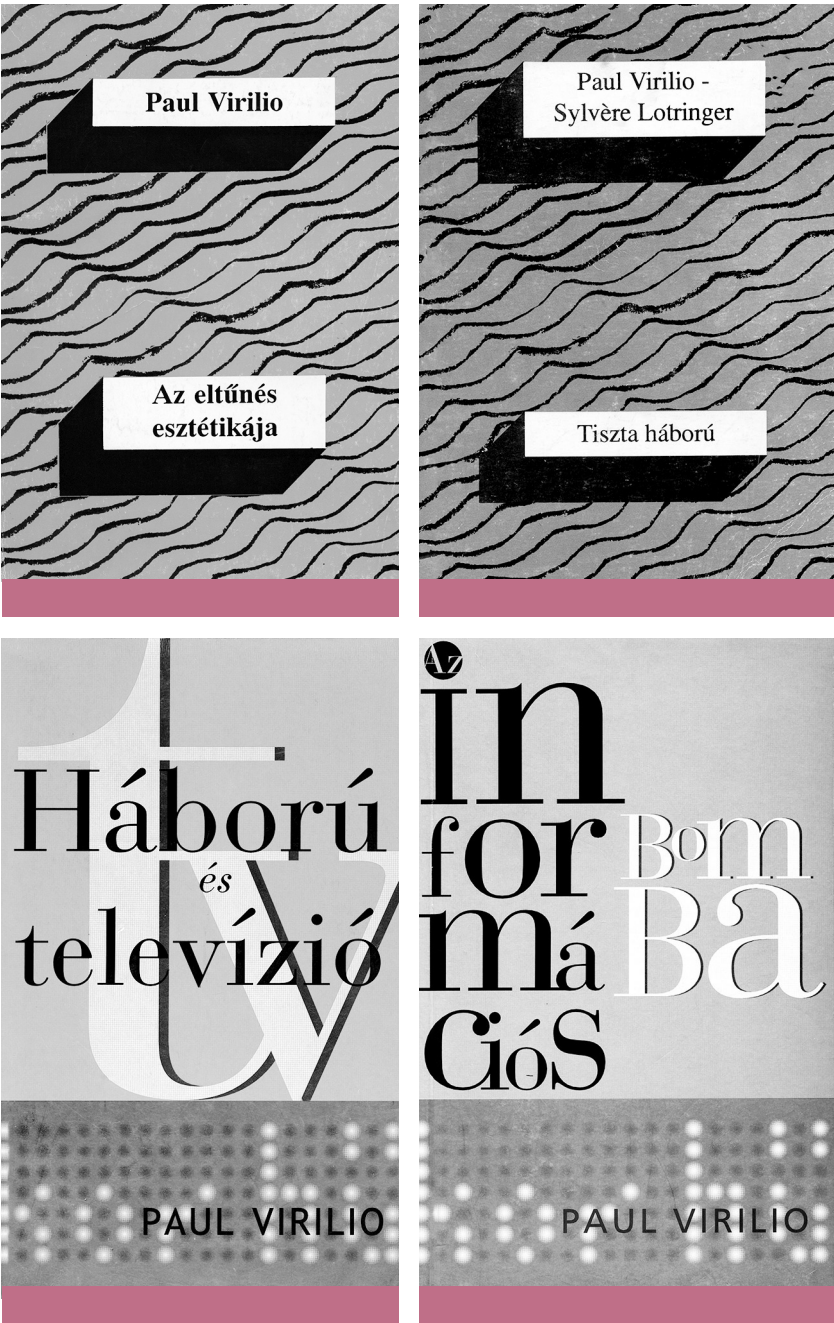
13 Paul VIRILIO – Sylvère LOTRINGER: *Pure War*. Semiotext(e), New York, 2008. (Magyarul: *Tiszta háború*. ford. BÁNKI Dezső, Balassi, Bp. 1993.) Vö. Paul VIRILIO: *The Lost Dimension*. Semiotext(e), New York, 1991.

14 JUDY WAJCMAN: *Pressed for Time. The Acceleration of Life in Digital Capitalism*. The University of Chicago Press, Chicago, 2015. 23.

15 JOHN ARMITAGE: *The Virilio Dictionary*. University of Edinburgh Press, Edinburgh, 2013. 70.

Monolitikus tér – Oldal Paul Virilio *Bunker archeológia* (1994) című, általa szerkesztett és fényképezett albumából, amely az atlanti fal II. világháborús német erődítményeit dokumentálja

Paul Virilio magyarul
megjelent művei:
Az eltűnés esztétikája ([1980] 1992),
Tiszta háború ([1983] 1993),
Háború és televízió ([1991] 2003) és
Információs bomba ([1998] 2002)

létrehozni. A hagyományos jogi procedúrák, akárcsak a törvényhozás – amelyek a megfontoltságra, a vitára és a bizonyítási eljárásokra épülnek – túl lassúnak bizonyulnak a technológiai sebességgel szemben.¹⁶ Virilio legprovokatívabb állítása mindezek fényében az, hogy demokráciák helyett olyan rendszerekről van szó inkább, ahol már kevéssé a jogi norma vagy a népakarat, helyette sokkal inkább a technikai reakcióidő biztosítja a döntések legitimitását, végérvényesen alárendelődve az azonnaliság önkényének. Weberhez képes Virilio állammal szembeni álláspontja abban áll, hogy a bürokrácia kiépülése révén az állam maga fogja e sebességtechnikákat saját működésébe építeni, képessé válva a temporális értelemben vett kiterjedésre, azaz az állampolgárok felett új uralmi forma kialakítására. Amint írja is: „Valójában nem volt »ipari forradalom«, hanem csak »dromokratikus forradalom«; nincs demokrácia, csak dromokrácia; nincs stratégia, csak dromológia.”¹⁷

16 Vö. William E. SCHEUERMÁN: *Time and the Separation of Powers = The Oxford Handbook of Time and Politics*. szerk. Klaus H. GOETZ, Oxford U. P., Oxford, 2024.
17 VIRILIO: *Speed and Politics*. I. m. 69.

A POLITIKA MINT SEBESSÉG

Virilio diskurzusa egy posztállami politikai ontológiai pozíciót vázol fel, amelyben minden az idő és sebesség kérdése köré szerveződik: a hatalomgyakorlás alapköve már nem a terület, hanem a sebesség feletti rendelkezés. Történelemfilozófiai értelmezése – vagy saját kifejezésével élve a *dromologikus folyamat* – súlyosabb következményekkel is együtt jár: alapjaiban rengeti meg az európai jog- és politikai hagyomány bölcsőjét, a *polis*z képét. Interpretációjában az ókori *polis*z egy olyan terület volt, amely képes volt a szubjektumfókuszú politikai diskurzus lefolyásának teret biztosítani. Ez alatt Virilio azt érti, hogy az egyén polgárrá válhatott, biztosítottak voltak jogai, és elszámoltatható kötelezettségeit illetően; tehát a *polis*zi lét politikája az állampolgárságban valósult meg. Mint korábban kifejtettük, a modern állam megjelenése, az azt kísérő technológiai fejlődés és a gazdasági interdependencia azonban egy új időrezsimit hív életre. Virilio diagnózisa szerint ebben a folyamatban mód-szeresen épül le a térközpontú politikai rend, amely a polgári jogok érvényesíthetőségének tényleges záloga.¹⁸

A szerző számára a *polis*z egy olyan ideáltípus, amely szuverénként képes volt uralni a területén zajló folyamatokat, oltalmat adva polgárainak a közös szellemében. E képesség megtörésének szemléltetését az alábbiakban vezeti fel: „A lőszert szállító teherautók és a halált hozó repülőövedékek összekapcsolódnak a termelés, a szállítás és a pusztítás rendszerében. Ezzel már előttünk is áll egy szabályos folyamatára – a logisztikáé.”¹⁹ Ebben a megközelítésben az árucseré, az információ áramlása és az egyének mozgása áll a középpontban. A *polis*z Virilio érvelése szerint e folyamatokat teljes mértékben tudta befolyásolni, ha úgy tetszik, valódi szuverénként testesült meg: teljes hatást tudott gyakorolni földrajzi-geopolitikai területére és az azon való mozgás sebességére. A vesztfáliai államrendszer dekonstrukcióját véli felfedezni abban, hogy a szuverén immár kevésbé képes kontrollálni a területén átszáguló globális folyamatokat, elvégre új kihívói akadnak szupranacionális és állam alatti szereplők képében. Ebben jelenik meg posztállami politikai ontológiája: az állam immáron védekezésre, reakcióra s nem irányításra törekszik.

Az úgynevezett *kronopolitikai fordulat* révén, a globalizáció és a technológiai fejlődés hatásaként, a tér egyszerűen felszámolódik: egyre kevésbé releváns politikai ontológiai egység. A sebesség mentén megmutatkozó hatalom szempontjából nevezi tehát Virilio a kortárs uralmi rendszereket *dromokráciá*-nak, ahol a *polis*zi értelemben vett állam egyre inkább diszfunkcionális. A tér és a politikai jogok kapcsolata végérvényes elszakadásának víziója fejezi ki legjobban Virilio pozíciójának „konzervatív” olvasati lehetőségét: érvelése szerint az egyén egy globális, elektronikus *megapolisz* kozmolitájává válik, miközben bármi nemű tevékenysége – ahogyan a kortárs hadműveletek tervezése és kivitelezése – delokalizálódik.²⁰ Végső soron a kornopolitikai fordulat és a sebesség fokozódása a stabilitás végét eredményezi. A politikai verseny a sebesség fokozásáért folyó hajszává alakul, melynek következtében a demokrácia deliberatív mechanizmusai kiüresednek. Az állampolgár és igényeinek helyét a technikai hatékonyság igénye veszi át: a jogállam lassú, de kiszámítható döntéshozatali mechanizmusait könnyörtelenül maga alá gyűri a technológiai azonnaliság abszolút követelése. Mindez azzal jár együtt, hogy állami és nemzetközi szinten egyenlőtlenség alakul ki annak tekintetében, hogy ki birtokolja a legkorszerűbb technológiai eszközöket – így kialakulnak sebességben gazdag és sebességben szegény kategóriák, egyének, közösségek s országok csoportjai.²¹ Virilio demokrácia iránti elköteleződése megnyilvánul abban is, hogy monopolpozíciót tulajdonít a technológiai vállalatoknak, a katonaságnak és az államszervezetnek, s az ezekben lejártszódó tendenciákat újból és

a hatalomgyakorlás
a sebesség feletti
rendelkezés

18 VIRILIO – LOTRINGER: *Pure War*. I.m. 125.

19 Uo. 18.

20 VIRILIO: *Speed and Politics*. I.m. 40.

21 Vö. Jean CHESNEAUX: *Speed and Democracy. An Uneasy Dialogue*. *Social Science Information*, 2000/39.

Gyorsításáv –
Magyarország
Motorkerékpár Nagydíja
BMW-versenymotorral
1937-ben...
(Fortepan / Horváth József)

” a politika gyorsasági verseny

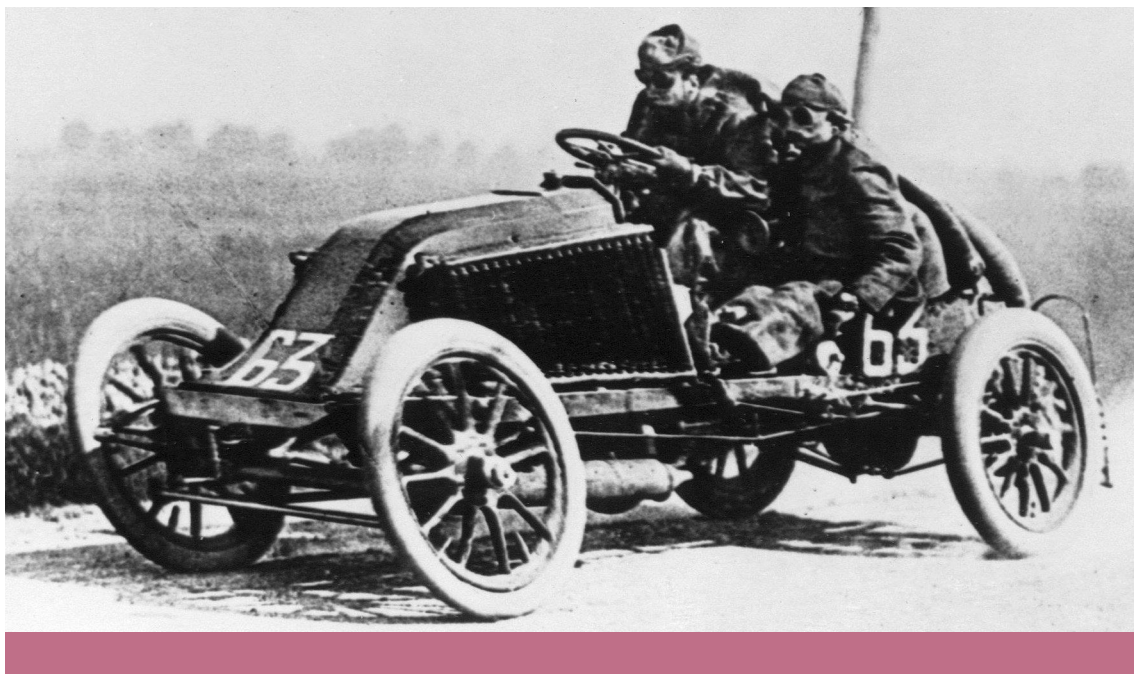
útból elmarasztalja, hiszen „a dromokrácia már nem az emberek kezében, hanem a számítógépes eszközök birtokában van”.²²

Az állami szuverenitás átalakulásával Virilio összeköti a gazdasági-technológiai monopóliumok temporális uralmi képességét, amely álláspontja szerint korántsem az emberi szabadságot hivatott kiteljesíteni. Ezzel a gyorsulás és a sebesség szerepének kezdetét az ipari forradalom kezdetéhez köti, a kronopolitikai fordulatot követően pedig megkérdőjeleződni látja az állami-társadalmi stabilitást. Bármely rendszert nézzük meg, minden egyes eleme mozgásban van, így a struktúra is konstans változásnak van kitéve, amelyben az ágensek tartózkodnak. A politikai verseny a sebességért, végső soron annak

fokozásáért folyó küzdelemmé válik, így Virilio gondolkodásában a demokratizálódási folyamat egybefügg a gazdaságtörténeti eseményekkel és változásokkal. Legnagyobb félelme mindezek következtében abban áll, hogy a demokrácia kiüresedik, s középpontjában az állampolgár helyét átveszi a sebesség fokozásának egyre növekvő igénye. Ahogyan a geopolitika kronopolitikává alakul, a technológia teret enged az azonnalítás egyeduralmának, ezáltal a *demos* pusztá *dromosszá* válik, ahogy

az institucionalista értelemben vett demokrácia relatív sebességét (a lassú döntéshozatali folyamatot) legyőzi a temporalitás abszolút kiterjedése, azaz a döntéshozatal felgyorsításának igénye.

²² VIRILIO – LOTRINGER: *Pure War*. I.m. 71.

...és a Párizs–Madrid-futam
1907-ben, a kormányánál
Marcel Renault
(Wikimedia Commons)

VIRILIO ÜZENETE MA

Az ipari forradalmat dromológiai forradalomként interpretáló Virilio tehát a sebességet helyezte filozófiai munkásságának középpontjába, amely beépül egy tág történelemfilozófiai narratívába, implicit politikafileozófiai tartalommal kiegészülve. Mint láthattuk, Virilio pesszimizmusa, amely a globalizációból és a technológiai fejlődésből ered, nagyban behatárolja pozícióját. A háborús metaforák intenzív, már-már túlzó használata miatt elmarasztalás is érte munkásságát, továbbá egyes kritikusok szerint hozzáállása kizárja a gyorsulásban rejlő pozitív kifizetési lehetőségeket, mint például többek közt a deliberatív eljárások típusainak kiszélesedését.²³ Mindezek ellenére Virilio életművének maradandó értéke nem a technológiai fejlődés elítélésében, hanem a hatalom természetváltozásának kíméletlen diagnózisában rejlik. A dromológia koncepciója mentén való elemzése rávilágít arra, hogy a modern állam 20–21. századi válsága nem csupán intézményi, hanem temporális természetű: az azonnali információáramlás közegében a klasszikus politikai deliberáció és a jogi garanciarendszer időigénye nem luxussá, hanem stratégiai hátránnyá válik.

A bemutatott virilioi fogalomkészlet – a politika térbeli felszámolódása és a sebesség mint abszolút hatalmi tényező – így válik a politika világának nélkülözhetetlen értelmezési perspektívájává. Míg a progresszív optimizmus a globális, rendszerint apolitikusnak feltételezett hálózatoktól a demokrácia megújulását várta, Virilio arra figyelmeztetett, hogy a térbeli távolságok és az időbeli késleltetések felszámolása a kontrollvesztés állapotához vezet. A szélesebb társadalomtudományi közösség számára Virilio üzenete stratégiai óvatosság: a politikáról szóló diskurzus a 21. században már nem csupán a határok fizikai védelmét, hanem a politikai idő feletti önrendelkezést jelenti. Végül soron a dromológia nem a jövőtől való félelem perspektívája, hanem felhívás a jelenlét rehabilitációjára. Virilio írásai ma arra emlékeztetnek bennünket, hogy a technológia által diktált kényszerpályák helyett a politikai közösség feladata kell, hogy maradjon az emberi léptékű idő és a fizikai valóság megőrzése a „totális technológiai baleset” árnyékában.²⁴ ■

23 Vö. William E. CONNOLLY: *Speed, Concentric Cultures, and Cosmopolitanism = High-Speed Society. Social Acceleration, Power and Modernity.* szerk. Hartmut ROSA – William E. SCHEUERMAN, Pennsylvania U. P., Pennsylvania, University Park, 2008. és Douglas KELLNER: *Virilio, War and Technology. Some Critical Reflections = Paul Virilio. From Modernism to Hypermodernism.* szerk. John ARMITAGE, Sage Publications, London, 2000.

24 Paul VIRILIO: *The Original Accident.* Polity, Cambridge, 2007.